

моментів, які в перспективі заслуговують на спеціальне наукове дослідження. Зокрема, це історія нищення хуторів при здійсненні примусових хлібозаготівель; опозиція „генеральній лінії” у низових партосередках; мовний рівень представників вищого політичного керівництва тощо. Є сподівання на те, що такі вагомі аспекти історичних подій неодмінно знайдуть своїх дослідників.

1. Данилов В. П. (Истоки и начало деревенской трагедии) // Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание 1927 – 1929. Документы и материалы. В 5 т. (Т. 1. Май 1927 – ноябрь 1929) / Под ред. В. Данилова, Р. Маннинг. – М.: РОССПЭН, 1999.
2. Голанд Ю. Кризисы, разрушившие НЭП. Валютное регулирование в период НЕПа. Изд. – 2-е, доп. – М.: Фонд экономической книги "Начала", 1998.
3. Ибрагимов Д. Х. НЭП и перестройка. Массовое сознание сельского населения в условиях перехода к рынку. – М.: Памятники исторической мысли, 1997.
4. Гимпельсон Е. Г. НЭП и советская политическая система в 20-е годы – М.: Издательство Института российской истории РАН, 2000.
5. Как ломали пленум. Стенограммы пленумов ЦК ВКП(б) 1928 – 1929 гг.: В 5 т. – Т. 1. Объединенный пленум ЦК и ЦКК ВК(б) 6–11 апреля 1928 г. / Ред. коллегия тома: В. П. Данилов, О. В. Хлевнюк (ответ. редакторы), Н. В. Муравйова, Н. А. Сидоров. – М.: МФД, 2000.
6. Как ломали нэп. Стенограммы пленумов ЦК ВКП(б) 1928 – 1929 гг.: В 5 т. – Т. 2. Пленум ЦК ВКП(б) 4 – 12 июля 1928 г. / Ред. коллегия тома: В. П. Данилов, О. В. Хлевнюк, А. Ю. Батлин (ответ. редакторы), Е. Е. Кирилова, Л. Н. Малащенко. – М.: МФД, 2000. Введение // Как ломали нэп... Т. 2.
7. Как ломали нэп. Стенограммы пленумов ЦК ВКП(б) 1928 – 1929 гг.: В 5 т. – Т. 3. Пленум ЦК ВКП(б) 4 – 12 июля 1928 г. 16 – 24 ноября 1928 г. / Ред. коллегия тома: В. П. Данилов, О. В. Хлевнюк (ответ. редакторы), И. М. Закомолкина, В. С. Леванович. – М.: МФД, 2000.
8. Как ломали нэп. Стенограммы пленумов ЦК ВКП(б) 1928 – 1929 гг.: В 5 т. – Т. 5. Пленум ЦК ВКП(б) 10 – 17 ноября 1929 г. 16 – 24 ноября 1928 г. / Ред. коллегия тома: В. П. Данилов, О. В. Хлевнюк (ответ. редакторы), М. С. Астахова, Г. В. Горская. – М.: МФД, 2000.

О. В. Десятников

ОПЛАТА ПРАЦІ НАЙМАНИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ РОБІТНИКІВ В ІНДИВІДУАЛЬНИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ УКРАЇНИ В ПЕРІОД НЕПУ

Сучасні трансформаційні процеси аграрного сектору вітчизняної економіки вимагають звернення до попереднього, схожого за своїми умовами історичного досвіду регулювання виробничих відносин на селі. Період НЕПу постає чітким прикладом переходу від командно-адміністративних до ринкових умов господарювання, вивчення якого є важливим як з наукового, так і з практичного поглядів. Зокрема, без дослідження умов праці найманих робітників неможливо відтворити цілісну картину аграрних відносин та соціально-економічного становища селянства 20-х років ХХ ст. На сучасному етапі завдання побудови соціально орієнтованої держави передбачає створення належного рівня оплати праці безпосереднього виробника. Тому

попередній практичний досвід може слугувати значною допомогою у справі уникнення прорахунків та помилкових рішень.

Радянською історіографією питання оплати наймитської праці у сільському господарстві вивчалися у контексті соціально-економічного становища селянства та розвитку виробничих відносин. Серед доробку радянських істориків окремо необхідно виділити праці В. П. Данилова [1; 2; 3], де поряд із вивченням питань умов праці наймитів частково досліджено і питання заробітної плати. Вивченню теми найманої праці у сільському господарстві власне України присвячено роботу С. Р. Ляха [4], що вийшла друком 1990 р. Автор приділив значну увагу питанню оплати праці, хоча він не уникнув класового підходу та тенденційності. На сучасному етапі окремі аспекти цієї теми висвітлено у працях В. В. Калініченко [5], С. В. Кульчицького [6], О. Пиріг [7] та інших дослідників.

Таким чином, окреслена нами тема вивчалася крізь призму класового підходу, наголошення на виключно експлуататорському способі використання наймитської праці заможним селянством. Тому метою статті є незаангажоване вивчення проблеми оплати праці найманих сільськогосподарських робітників в індивідуальних селянських господарствах України в період НЕПу.

Оплата праці була основним критерієм умов найму сільськогосподарських робітників.

Важливо відзначити, що для періоду 1921 – 1923 рр. в оплаті найманої праці домінували натуральні форми, про що може свідчити анкетування місцевих партійних організацій восени 1922 р. [8, 2–247; 9, 1–136; 10, 2–89]. Часто в анкетах трапляється вказівка просто „продуктами”, тобто праця могла оплачуватися фактично будь-якими продуктами харчування, наявними у господарстві наймача, наприклад картоплею [11, 23]. Значно частіше ж платили „хлібом”, як правило, житом, хоча й існували окремі випадки оплати праці пшеницею.

Рідше, окрім продуктів харчування, частину плати наймити могли отримувати одягом та взуттям. Це стосувалося переважно річних наймитів. Наприклад, на Житомирщині восени 1923 – навесні 1924 рр. заробітна плата на 60 – 65 % сплачувалася одягом і мала біль-менш сталий рівень [12, 43]. Існували випадки оплати наймитської праці й іншими промисловими товарами. Наприклад, на Полтавщині за річний строк найму робітник отримував 25 аршин полотна [8, 53]. Це явище можна пояснити передусім збіднінням селянства та частою відсутністю елементарних предметів побуту. Як правило, одяг, взуття та інші речі вжитку мали значення другорядного доповнення до основної оплати.

З іншого боку, селянам було не вигідним і отримувати плату грошима, а потім купувати за них промислові товари через віддаленість ринків та зростаючу дорожнечу (до 1924 р. існувала невпорядкованість грошового обігу). До середини 1922 р. радянський карбованець був знецінений приблизно у 5–6 млн. раз і, відповідно, купюра у 50000 крб. (чи 5 крб. зразка 1922 р.) мала купівельну спроможність дореволюційної копійки [13, 75]. Тримати заощадження у грошових знаках селянству було не лише не вигідно, але й збитково, тому селянство часто не тільки утримувалося від продажу

продуктів, але й саме їх купувало, бажаючи позбутися знецінених грошей [14, 23].

Однак натуральна оплата праці у перші роки неспричинювалася здебільшого не відсутністю стабільної грошової одиниці, а через великий неврожай 1921–1923 рр. та спричинений ним голод.

Голод зумовив велику пропозицію праці, а отже, і низькі ціни на робочі руки у сільському господарстві. Бажаючи вижити, голодуючі йшли в найми на найгірших умовах. Наприклад, Мелітопольський повітовий комітет КП(б)У повідомляв 1922 р.: „Оцінка найманої праці наймізерніша, засобами оплати праці служать продукти харчування, що доходять своєю якістю до сурогатів включно, а також здійснюються оплати об'ємним фуражем, необхідним для збереження живого реманенту. Таке знецінення праці пояснюється тим, що пропозиція праці занадто більша порівняно з попитом” [9, 124]. Голод давав щось подібне до поденної плати – „роботи за прокорм” [10, 5].

Відсутність твердої валюти, загальне збідніння селянських господарств унаслідок бойових дій 1914–1920 рр., політика „воєнного комунізму” та голоду, аграрне перенаселення зумовлювали відсутність сталого розміру заробітної плати у сільському господарстві України 1921–1923 рр. Розмір зарплати різнився не лише між окремими географічними регіонами, губерніями, але й у межах одного повіту чи навіть між окремими наймачами одного села. Визначені ставки були відсутні – все залежало від особи наймита, міцності наймаючого господарства, особистої домовленості сторін тощо. Тому для 1921–1923 р. можемо визначити лише найбільш поширені розміри оплати праці. Так, на Полтавщині за сезон жнив робітникові платили від 8 до 15 пудів зерна, хоча траплялися випадки виплати до 25 пудів [8, 2–247]. На Харківщині дорослому робітникові належало за літо 15–20 пудів хліба, перебуваючи на господарському утриманні [11, 23]. У Чернігівській губернії 1923 р. наймит міг заробити максимум 2 пуди жита за місяць на хазяйській квартирі, харчах та одязі, у Катеринославській – від 1 до 1,5 пуда жита за робочий день влітку, у Подільській – 1 пуд [15, 74]. На Одещині наймити заробляли від 12 до 23 пудів за сезон, залежно від міцності господарства [16, 22]. На Житомирщині оплата житом становила приблизно у 60 % випадків до 4 пудів на місяць [12, 43]. Приймаючи за норму споживання 17 пудів хліба у зерні на душу населення в рік [17, 52], такі заробітки можна вважати прийнятними. Однак, якщо взяти до уваги, що у 20-х роках ХХ ст. пересічна селянська родина складалася з 5 осіб, з яких лише двоє працювали (а якщо були малі діти, працював лише один із батьків), визначеної суми заробітку для багатьох родин було замало.

Вдале проведення грошової реформи 1922–1924 рр. стимулювало скорочення натуральних форм оплати праці. Якщо у 1924 р. працю наймитів оплачували майже виключно натурою, то вже у 1925 р. наймитам платили грошима пересічно по Україні у 44,9 % випадків [18, 56]. Грошова форма оплати праці була поширенішою у Степу, що можна пояснити більшою товарністю господарств цього регіону. Так, за даними статистичної обробки трудових договорів 1925 р., у Степу натурою отримували зарплату 17,6 % від загальної чисельності наймитів одноосібних господарств, а у Лісостепу – 42,7 %. Самими грошима

платили у 62,6 % випадків у Степу та у 35 % випадків у Лісостепу. Загалом по Україні натуральна оплата праці у 1925 р. траплялася у 33,7 % випадків, змішана (гроші та натура) – у 18,8 % [18, 56]. 1927 р. грошима отримували зарплату 45,7 % сільськогосподарських наймитів, у 1928 р. – 48,8 % [19, 56 зв.]. Отже, важливо підкреслити, що, незважаючи на збільшення ролі грошей в оплаті праці сільськогосподарських наймитів, натуральна оплата праці залишалася ще досить поширеною, до кінця НЕПу так і не поступившись грошовій.

При змішаній оплаті праці гроші та натура (продукти харчування та речі вжитку) становили майже однакові частини з невеликою перевагою частки грошей. Винятком були лише степові райони, де порівняно з іншими регіонами грошова частка зарплати була меншою. Тут більша частина зарплати виплачувалася грошима лише тим наймитам, які наймалися на хазяйських харчах та одязі. У той час, коли в інших регіонах у складі натуральної оплати речі вжитку становили більшу чи рівну частку з продуктами харчування, у Степу наймити отримували зарплату майже виключно продуктами.

Розмір складових частин зарплатні змінювався залежно від того, чи наймався робітник на хазяйських харчах та одязі, на хазяйських харчах і своєму одязі, чи на своїх харчах і своєму одязі. Якщо у перших двох випадках частка речей вжитку була більшою за частку продуктів харчування, то остання група наймитів отримувала зарплату майже виключно продуктами. Очевидно, наймити, які йшли на роботу на умовах власного харчування та одягу, становили найзаможнішу частку наймитства, для якої важливим було отримати реальну плату (хліб) замість одягу чи інших продуктів промисловості, у яких не відчували гострої потреби.

Форма оплати праці відрізнялася залежно й від терміну найму. Грошова форма оплати праці переважала при здільному й поденному наймі, натуральна – при строковому [27, 47]. Чим можна пояснити це явище? Як правило, на тривалі терміни наймалися селяни, які мали дрібне власне господарство, у якому вони не знаходили зайнятості протягом року і з якого важко було прогодуватися, чи так звані „професійні сільськогосподарські пролетарі”, які не мали власного господарства взагалі. Тому оплата праці хлібом для них була прийнятнішою. Натомість здільні чи поденні роботи переважно виконували робітники, для яких робота у наймах мала додатковий характер до основного заробітку від власного господарства. Для цієї категорії наймитів було вигідніше отримати плату грошима – за них селянин міг купити реманент, промислові товари тощо.

Грошова частка зарплати була вищою у господарствах промислового типу, ніж у господарствах із підсобним наймом. Якщо у першій групі господарств грошова частка зарплати дорослого наймита перевищувала натуральну вдвічі, то у другій групі частини були майже рівними [20, 27]. Пояснюється це передусім більшою товарністю заможних господарств, а по-друге, тим, що зарплати у них були взагалі набагато вищими.

Високою залишалася частка натуральної оплати наймитської праці у земельних товариствах та у груп наймачів. Це було пов'язано переважно з

пастушеським характером її спеціалізації. У професійних строкових пастухів земельних товариств свого господарства практично не було, а у дрібних групах господарів випас худоби доручався підліткам та дітям із бідняцьких сімей. В обох випадках хліб був найважливішим, а часто єдиним засобом оплати праці [3, 147–148].

З'ясувати розмір заробітної плати наймитів надзвичайно складно, оскільки для його встановлення не існувало ніяких регулюючих норм, крім держмінімуму. Це викликало великий різноманітний зарплат, які залежали від цілої низки факторів. Можна визначити лише місячні заробітки, які найчастіше траплялися у другій половині 20-х років ХХ ст., по групах виконуваних робіт. Так, 1925 р. пересічно дорослому чоловікові на польових роботах платили (включаючи „натуру” і харчі) за місяць 17,21 крб., жінці – 13,91 крб. Водночас пастухи чоловіки на тих же умовах отримували 19,35 крб., жінки – 14,99 крб. [20, 48].

Отже, чоловіча праця цінилася дорожче від жіночої, а зарплати підлітків були найнижчими. Варто відзначити, що тут ми говоримо про середні заробітки. Іноді підліток міг отримувати зарплату на рівні дорослого чоловіка і навпаки. Наприклад, у Полтавській окрузі у 1926 р. максимуми і мінімуми зарплат статеви́х груп були такими: робітник – 0,67 – 1,73 крб., робітниця – 0,57 – 1,16 крб., підліток – 0,34 – 0,67 крб. [21, 139]. Тобто, максимуми зарплат нижче оплачуваних груп могли перевищувати мінімуми високооплачуваних.

Найбільш оплачуваною була праця дорослого робітника, що мав коня чи пару волів. Переважно по Україні такий наймит отримував залежно від сезону в 2-3 рази більше платню, ніж піший наймит. Високі ціни спричинювалися, по-перше, тим, що наймит-власник худоби сам її утримував, не був застрахований від ушкодження чи хвороби тварини. З іншого боку, існував великий попит на робочу худобу, а водночас існувала практика найму худоби разом із власником. Таким чином, безхудібний селянин мусив наймати не лише необхідну тяглову силу, але й робітника, без якого міг би й обійтися. Останній же, у свою чергу, мав подвійну вигоду від здачі худоби в оренду.

Характеризуючи розмір зарплати наймитів у індивідуальних селянських господарствах, слід відзначити безперервне її зростання протягом другої половини 20-х років ХХ ст. Так, у 1925 – 1929 рр. пересічна заробітна плата сільськогосподарського наймита зросла на 25 крб. Найбільше підвищилася поденна плата сільськогосподарських робітників на Правобережжі, найменше – в Степу. Так, порівняно з 1924 р. зарплати 1928 р. підвищилися на Правобережжі на 39,2 %, у Поліссі – на 35 %, на Лівобережжі – на 30 % і у Степу – на 19,2 % [28, 118]. Степ дав найменше підвищення зарплати через те, що рівень зарплати там і так був найвищий і далі не міг значно зростати. Правобережжя – навпаки. Таким чином, можемо сказати, що процес зростання заробітної плати наймитів в індивідуальних селянських господарствах упродовж НЕПу мав не випадковий, а стійкий характер. Ріст витрат на найману працю передусім свідчить про поступове зміцнення селянських господарств. Водночас підвищення рівня зарплати можна пояснити і посиленням державного контролю за умовами праці в індивідуальному секторі сільського господарства.

Однак роль контролюючих органів була другорядною, тому що поряд із підвищенням оплати праці збільшилася і чисельність наймитства, принаймні до 1928 р. Можна примусити платити більше, але не можна примусити наймати більше. Все-таки реальна зарплата значно відставала від натуральної. Так, у 1924 р. реальна зарплата становила менше 50 % і навіть у 1928 р. ледь досягала 60% номінальної [28, 106–107].

Рівень зарплати наймитів у заможних господарствах перевищував рівень зарплати у бідняцько-середняцьких господарствах. Наприклад, Могилів-Подільський округомітет Всеробітземлі повідомляв 1929 р., що „пересічна місячна зарплата місячним наймитам, які працювали в куркульсько-промислових господарствах, становила 35 крб. 50 коп., а в господарствах із допоміжною найманою працею – 22 крб.” [22, 52 а]. У Запорізькій окрузі у 1929 р. наймит у заможному господарстві отримував майже на 7 крб. більше від наймита бідняцько-середняцького господарства [23, 53]. На Київщині 1929 р. зарплата дорослих наймитів у заможних господарствах перевищувала зарплату у нижчих майнових групах приблизно на 8 крб. [24, 44]. Отже, незалежно від регіону, зарплата прямо пропорційно залежала від міцності наймаючого господарства, збільшуючись від нижчих майнових груп до вищих. Це пояснюється тим, що заможні господарства наймали більше високооплачуваних наймитів – дорослих чоловіків, робітників на сільськогосподарські машини тощо. Важчим був і характер робіт у великих господарствах, зокрема довшим був робочий день. З іншого боку – інспектура праці та профспілкових органів проводила велику роботу, спрямовану на те, щоб „куркульські” господарства як більш прибуткові йшли на більші витрати в оплаті наймитської праці [4, 61].

Серед строків оплати праці наймитів практикувалися виплати щомісячно, по закінченні строку найму та виплати за вимогою наймача. Радянське законодавство у регулюванні наймитської праці вимагало від наймачів регулярних виплат зарплат. Натомість при щомісячній оплаті праці грошима до 1924 р. це було невигідно насамперед самим наймитам. Наприклад, згідно з однією угодою, на Донбасі наймиту, крім зерна, належало 675 крб. (грошовими знаками 1923 р.) за сезон із травня по листопад, які відповідно до договору йому видавалися щомісячно, тобто по 112 крб. на місяць. Якщо перевести ці 112 крб. у золотий карбованець на 1 травня і на 1 листопада, то виходить, що робітник у травні отримає приблизно 2,50 крб., а у листопаді – лише 16 коп. За іншою угодою, робітник отримував у травні біля 4 крб., а у листопаді – вже лише 24 коп., тобто через неправильно вибрані терміни виплати зарплата зменшилася в обох випадках до 15 разів [25, 34].

Наймачі надавали перевагу виплатам по закінченні строку найму. Звичайно, що більшість наймачів могла оплатити наймитську працю після збору врожаю. Так, 1927 р. 38,1 % наймитів отримували зарплату після виконання робіт і звільнення з наймів [26, 262]. 22,1 % наймачів платили щомісячно, 24 % – за вимогою і 15,8 % – в інші строки [26, 262].

Ситуація змінилася 1928 р., коли вже більшість наймитів (36 %) отримувала зарплату щомісяця, 24 % – по закінченню строку найму і 14,7 % – за вимогою

[26, 262]. Заможні господарства до 1928 р. переважно виплачували зарплату за вимогою наймита. І лише, підкорюючись радянському законодавству, 1928 р. перейшли до помісячної оплати праці. У бідняцько-середняцьких господарства майже без змін переважала оплата праці після закінчення строку найму.

Отже, зміцнення селянських господарств у період НЕПу уможливило поступове зростання заробітної плати наймитів. Водночас відбувається витіснення натуральних форм оплати праці, що стало головним наслідком проведення грошової реформи у країні та зростання товарності селянських господарств. Вищий рівень зарплати у заможних господарствах відображав не лише їхнє прагнення до найму більш кваліфікованої робочої сили, але й кращий матеріальний стан наймитів у цих господарствах.

1. Данилов В. П. Крестьянский отход на промыслы в 1920-х годах // Исторические записки. - М., 1974.
2. Данилов В. П. Советская доколхозная деревня: население, земледелие, хозяйство. - М., 1977.
3. Данилов В. П. Советская доколхозная деревня: социальная структура, социальные отношения. - М., 1979.
4. Лях С. Р. Наймана праця в сільському господарстві України в умовах непу. - К., 1990.
5. Калініченко В. В. Селянське господарство України в доколгоспний період (1921 - 1929). - Х., 1991.
6. Кульчицький С. В. Комунізм в Україні: перше десятиріччя (1919 - 1928). - К., 1996.
7. Пиріг О. А. Неп: більшовицька політика імпровізації. - К.: Київський нац.-торг.-екон. ун-т, 2001. - 274 с.
8. Дроздов И. Г. Заработная плата сельскохозяйственных рабочих до и после Октября. - Л., 1930.
9. Центральный державний архів громадських об'єднань України (далі - ЦДАГО України). - Ф. 1. - Оп. 20. - Спр. 1203.
10. ЦДАГО України. - Ф. 1. - Оп. 20. - Спр. 1072.
11. ЦДАГО України. - Ф. 1. - Оп. 20. - Спр. 1073.
12. Клименко В. Княцька праця в сільському господарстві на Україні // Сільсько-господарський пролетар. - 1923. - №2/3.
13. Гукай Л., Столяренко О. Робота серед селянських наймитів у Житомирській окрузі // Сільсько-господарський пролетар. - 1924. - № 9/10.
14. Юровский Л. Н. Денежная политика Советской власти (1917 - 1927). - М.: Финансовое издательство, 1928.
15. Центральный державний архів вищих органів влади і управління України (далі - ЦДАВО України). - Ф. 2623. - Оп. 1. - Спр. 3834.
16. ЦДАВО України. - Ф. 1. - Оп. 20. - Спр. 1679.
17. Рубель В. Батрацтво Одещини в 1923 році // Сільсько-господарський пролетар. - 1924. - № 3.
18. ЦДАВО України. - Ф. 582. - Оп. 1. - Спр. 651.
19. ЦДАВО України. - Ф. 539. - Оп. 4. - Спр. 815.
20. ЦДАВО України. - Ф. 2841. - Оп. 1. - Спр. 449.
21. ЦДАВО України. - Ф. 2841. - Оп. 1. - Спр. 522.
22. ЦДАВО України. - Ф. 337. - Оп. 1. - Спр. 4361.
23. ЦДАВО України. - Ф. 2841. - Оп. 1. - Спр. 216.
24. ЦДАВО України. - Ф. 2623. - Оп. 1. - Спр. 3846.
25. ЦДАВО України. - Ф. 2841. - Оп. 1. - Спр. 260.
26. ЦДАВО України. - Ф. 2841. - Оп. 1. - Спр. 20.
27. ЦДАВО України. - Ф. 2623. - Оп. 1. - Спр. 3394.
28. Роголина Н. Л. Коллективизация: уроки пройденного пути. - М., 1989.
29. Дроздов И. Динамика группового состава Черниговской деревни // На аграрном фронте. - 1928. - № 9.

В. М. Смирнов

ІДЕОЛОГІЧНІ ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ЧИННИКИ ПРИ НАДАННІ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ СЕЛЯНСТВУ УКРАЇНИ В ПЕРІОД НЕПУ

Питання, що стосувалися надання різноманітної допомоги селянству в тяжкі й трагічні для нього моменти, завжди перебували в центрі уваги вітчизняних дослідників, оскільки вони не лише виходили за рамки соціально-економічних проблем, а набували і суспільно-політичного та ідейно-світоглядного значення. Внаслідок традиційно великої актуалізації в сучасний період проблем надання соціальної допомоги малозабезпеченим верствам населення, їм було приділено увагу в науковій та публіцистичній літературі як в Російській Федерації, так і в Україні. Водночас багато питань досі залишаються недостатньо вивченими через значний обсяг нового історичного матеріалу, різноплановість проблем та суперечливість і неоднозначність моментів соціального і політико-економічного розвитку нашого суспільства.

В цілому етапи вивчення проблематики суспільно-політичних та соціально-економічних перетворень в українському селі протягом НЕПу зумовлені усвідомленням багатьма радянськими істориками головних пріоритетів та напрямів аграрної політики в СРСР та Україні, що впроваджувалася протягом тривалого історичного періоду [1]. На матеріалах України вийшла низка праць науковців, що висвітлювали окремі напрями господарювання та діяльність деяких громадських організацій, які працювали на селі. До них, зокрема, належить діяльність та форми організаційної роботи Комітетів незможних селян, окремих видів кооперації, Селянських товариств взаємодопомоги, їхня роль у наданні матеріальної допомоги тощо [2]. Багато цінних дисертацій було написано та захищено з різних аспектів аграрної політики й останнім часом [3]. Значну увагу в історичній літературі приділено концепції нової економічної політики у народному господарстві, а також діяльності різних форм кооперації, шефської допомоги міста селу тощо. Проте велика тематика цієї проблеми об'єктивно призводить до не досить вичерпаного аналізу джерел. В окремих наукових працях не завжди враховано такі аспекти, як політична боротьба серед радянського керівництва та загострення зовнішньої політики, що впливали на прийняття принципових керівних рішень. Значний науковий інтерес в історичній літературі, що вийшла в цей період, сфокусовано на таких проблемах, як визначення соціальних критеріїв селянства в період НЕПу, роль різних верств у господарському розвитку села, використання найманої праці та зміна у фінансово-кредитній і податковій політиці. Водночас, на наш погляд, помітним є переважно локальний характер аналітичного дослідження проблематики НЕПу без наявності цілісного комплексного підходу до суспільно-політичних та соціально-економічних проблем в їхньому діалектичному зв'язку та взаємозалежності.

Так, недостатньо вивченим залишається питання про роль масових громадських організацій селянства